

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Agricultural heritage of Vaneshan historic village with a focus on agriculture- dependent architecture *

Delaram Takhbiri ^{1, *}, Shahriar Nasekhian ^{2, **}, Mahdi Sadeghahmadi ³¹ M.A. in Restoration of Historical Buildings and Fabrics, Faculty of Conservation and Restoration, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran.² Associate Professor, Department of Conservation and Restoration of Historical Buildings and Fabrics, Faculty of Conservation and Restoration, Art University of Esfahan, Isfahan, Iran.³ Assistant Professor, Department of Architecture and Urban Planning, National University of skills (NUS), Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 2024/05/28
 Revised 2024/08/12
 Accepted 2024/10/21
 Available Online 2024/12/25

Keywords:

Agricultural Heritage
 Vaneshan Village
 Agricultural Buildings
 Keche

Extended ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: The study of agricultural heritage provides valuable insights into the indigenous perspectives on the interaction between human societies and the natural environment. Analyzing various dimensions of this heritage explains how natural resources were historically harnessed for subsistence. The limitations of past human capacities, coupled with the absence of advanced agricultural technologies, prompted innovative responses—transforming constraints into opportunities and developing environmentally adapted and efficient practices. Agricultural heritage encompasses a system of tangible and intangible values, manifesting in the physical forms of gardens, agricultural fields, and associated structures, as well as in non-material elements such as traditional farming techniques. Climatic diversity, historical developments, and culturally specific approaches to agricultural organization have contributed to the emergence of diverse agricultural heritage systems across different regions. In the contemporary context, the recognition and revitalization of agricultural heritage are critical not only for sustaining rural livelihoods but also for preserving rural communities and the conservation of traditional ecological knowledge.

METHODS: The revival of agricultural heritage values can contribute to tourism, landscape enhancement, environmental sustainability, and heritage preservation. However, a comprehensive understanding requires the recognition and study of both tangible and intangible aspects, as these aspects are interdependent. This qualitative research seeks to examine the agricultural heritage of a village, with a particular focus on farm-related buildings, through an integrated approach that considers both physical structures and non-physical cultural practices. In this context, a review of existing literature on agricultural heritage led to the selection of Vaneshan village as the case study. Over a three-year period, research was conducted on the village's vernacular architecture and its agricultural heritage. Data were collected through field observations, surveys, and interviews, and were subsequently analyzed using a logical and interpretive framework.

FINDINGS: The findings indicate that the agricultural heritage of Vaneshan village is shaped by two key climatic and geographical features: the Kohan Rud River and Deegah Mountain. Although the river does not directly supply irrigation water, its flow enhances the local groundwater, which feeds the village's three qanats and their water sources. The alluvial soil along the riverbanks and the elevated groundwater levels make these areas significantly more suitable for cultivation compared to the steep mountain slopes, which demand more intensive irrigation. Conversely, the selection of the fortified mountain area for residential settlement reflects an intentional avoidance of high groundwater zones. Consequently, the village has expanded along the river, due to the agricultural potential of the plain and the natural barriers posed by Deegah Mountain. Two key architectural elements representing Vaneshan's agricultural heritage are the Pigeon Tower and the Keche. The Pigeon Tower, beyond providing nutrient-rich manure for agriculture, also serves as a watchtower and acts as a dual function that distinguishes its form from similar

Use your device to scan
and read the article online

Number of References

26

Number of Figures

11

Number of Tables

5

© 2024, JIAU. All rights reserved.

<https://doi.org/10.30475/isau.2025.459359.2157>

* This article is derived from the first author's master thesis entitled "Revitalization plan of Vaneshan historic village", supervised by the second and third authors, at Art University of Esfahan.

** Corresponding Author:

Email: s.nasekhian@aui.ac.ir

Phone: +98(913)3110368

Extended ABSTRACT

structures in the region. The Keche, a temporary dwelling used during agricultural activity, plays a significant role in both the functional landscape and the visual character of the fields. It is considered a distinctive and valuable feature within the village's agricultural heritage system.

CONCLUSION: In examining the agricultural heritage of Vaneshan village, it is essential to consider intangible cultural elements, such as traditional farming practices, irrigation methods, and harvesting techniques, as these inform and influence the physical characteristics of agricultural structures. A comprehensive and accurate understanding of agricultural heritage requires an integrated approach that includes both tangible and intangible dimensions. The Keche represents a form of temporary shelter used in the agricultural lands of Vaneshan during planting and harvesting seasons. Unlike permanent village dwellings, which serve as year-round residences, the Keche is used seasonally and remains unoccupied outside periods of agricultural activity. Despite its temporary function, the Keche reflects the architectural values found in Vaneshan's historic homes, notably simplicity, minimalism, and proportionality. These three attributes help define the distinction between the permanent house and the seasonal Keche, and have their architectural and cultural boundaries.

HIGHLIGHTS:

- The agricultural heritage in this village is influenced by two main climatic systems: Kohn-e-Rud and Digah Mountain, and the two buildings, the dovecote and the ketcheh, are considered valuable related elements.
- The study of the only remaining examples of Keche in Vaneshan fields, as a specific architectural structure in the region, and related to agricultural affairs, shows that the architectural model of the Keche, is the seed or the abstract of the house in Vaneshan. It is also simple and pastoral, with differences that can be bordered with the house from there.
- Studying and using vernacular vocabulary, terms, and other intangible values of agricultural heritage is also effective in understanding physical aspects.

ACKNOWLEDGMENTS:

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-forprofit sectors.

CONFLICT OF INTEREST:

The authors declared no conflicts of interest.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Journal of Iranian Architecture & Urbanism (JIAU). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

HOW TO CITE THIS ARTICLE

Takbiri, D.; Nasekhian, Sh.; Sadeghahmadi, M., (2024). Agricultural heritage of Vaneshan historic village with a focus on agriculture-dependent architecture. *Journal of Iranian Architecture & Urbanism*, 15(2): 231-246.

<https://doi.org/10.30475/isau.2025.459359.2157>

https://www.isau.ir/article_220649.html

میراث کشاورزی روستای تاریخی وانشان با نگاهی ویژه به معماری بناهای وابسته به امور کشاورزی *

دلارام تکبیری^۱، شهریار ناسخیان^{۲*}، مهدی صادق احمدی^۳

۱. کارشناسی ارشد مرمت میراث معماری، گروه مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

۲. دانشیار، گروه مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

۳. استادیار، گروه معماری و شهرسازی، دانشگاه ملی مهارت، تهران، ایران.

مشخصات مقاله	چکیده
تاریخ ارسال ۱۴۰۳/۰۳/۰۸	میراث کشاورزی در فرم کالبدی به صورت باغ‌ها و کشتزارها و بناهای وابسته و در فرم فراکالبدی به شکل فنون کشاورزی، سامانه‌ای از ارزش‌های کالبدی و فراکالبدی را شکل داده است. گوناگونی اقلیمی، پیشینه و شیوه ساماندهی امور کشاورزی برای حصول معیشت، سبب شکل‌گیری نظامی متنوع از میراث کشاورزی در گستره جهانی شده است. امروزه شناخت و احیای این میراث نه تنها از جهت ارزش معیشتی، بلکه حفظ جوامع روستایی و دانش آن‌ها مورد توجه است. احیای این ارزش‌ها شاید با اهداف گردشگری، منظر، محیط‌زیستی و میراثی همراه گردد؛ اما در گام نخست باید به شناخت و مطالعه‌ی هردو جنبه ملموس و ناملموس به سبب آنکه لازمه‌ی درک یکدیگر هستند، پرداخته شود. هدف این پژوهش کیفی، مطالعه‌ی میراث کشاورزی یک روستا و بناهای مرتبط با امور کشت به شیوه‌ای روش‌مند و با نگاهی وحدت‌بخش میان دو جنبه‌ی کالبدی و فراکالبدی است. در این راستا طی مطالعات کتابخانه‌ای پیرامون مفاهیم میراث کشاورزی، روستای وانشان به عنوان موضوع پژوهش انتخاب و طی سه سال مطالعات میدانی روی معماری بومی روستا و جنبه‌های گوناگون میراث کشاورزی آن انجام پذیرفت. سپس داده‌هایی که از طریق مشاهدات و برداشت‌های میدانی و مصاحبه به دست آمد، به کمک تحلیل منطقی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد میراث کشاورزی در این روستا متأثر از دو سامانه‌ی اقلیمی اصلی؛ کهن رود و کوه دیگه است و دو بنای کبوترخانه و کچه از عناصر ارزشمند وابسته به شمار می‌روند. کبوترخانه کارکردی دوجانبه به عنوان برج دیده‌بانی نیز دارد که سبب تفاوت ویژگی‌های کالبدی آن با نمونه‌های منطقه شده است. کچه الگویی از اقامتگاه موقت در زمین‌های کشاورزی وانشان است که صفات خانه‌های تاریخی روستا را در سه خصلت سادگی، کمینگی و به اندازگی در خود حفظ نموده است. حدود هر یک از این صفات جهت درک مرز میان خانه و کچه در ادامه تفسیر شده است.
تاریخ بازنگری ۱۴۰۳/۰۵/۲۲	
تاریخ پذیرش ۱۴۰۳/۰۷/۳۰	
تاریخ انتشار آنلاین ۱۴۰۳/۱۰/۰۵	
واژگان کلیدی	
میراث کشاورزی	
روستای وانشان	
بناهای کشاورزی	
کچه	
نکات شاخص	
	- میراث کشاورزی در این روستا متأثر از دو سامانه‌ی اقلیمی اصلی؛ کهن‌رود و کوه دیگه است و دو بنای کبوترخانه و کچه از عناصر ارزشمند وابسته به شمار می‌روند.
	- مطالعه پیرامون تنها نمونه‌های به جا مانده از کچه در کشتزارهای وانشان، به عنوان ساختار معماری خاص منطقه و مرتبط با امور کشاورزی، نشان می‌دهد الگوی معماری کچه، عصاره یا چکیده‌ی خانه، در وضعیتی ساده و بی‌پیرایه است و تفاوت‌هایی وجود دارد که می‌توان مرز خانه از کچه را مشخص نمود.
	- مطالعه و به کارگیری واژگان و اصطلاحات بومی و دیگر ارزش‌های ناملموس میراث کشاورزی، در درک وجوه کالبدی نیز موثر است.

نحوه ارجاع به مقاله

تکبیری، دلارام؛ ناسخیان، شهریار و صادق احمدی، مهدی. (۱۴۰۳). میراث کشاورزی روستای تاریخی وانشان با نگاهی ویژه به معماری بناهای وابسته به امور کشاورزی، نشریه علمی معماری و شهرسازی ایران، ۲۳۱-۲۴۶.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده نخست با عنوان «طرح باززنده سازی روستای تاریخی وانشان» می‌باشد که به راهنمایی نویسنده دوم و سوم در دانشگاه هنر اصفهان انجام گرفته است.

* نویسنده مسئول

تلفن: ۰۹۸۹۱۳۳۱۱۰۳۶۸

پست الکترونیک: s.nasekhian@au.ac.ir

مقدمه

ساکنان روستاها در طول زمان با اتکاء به منابع درونی خود، پاسخی شایسته و کارآمد، در قبال معیشت وابسته به زمین یافته‌اند. این پاسخ حاصل تعامل هوشمندانه و خلاقانه انسان با بستر طبیعی در یافتن ساده‌ترین راه و در عین حال پربازده‌ترین آن است. توان محدود انسان در گذشته و نبود ابزارهای پیچیده کشاورزی امروز، سبب توجه خلاقانه، تبدیل محدودیت به امکان و یافتن پاسخی در خور محیط با بیشترین بازده و کارایی شده است. بنابراین «میراث کشاورزی» واجد مولفه‌های ملموس و ناملموسی است که ویژگی‌های این نگاه خلاقانه به شرایط بستر را در اقلیم‌ها و فرهنگ‌های گوناگون، ارائه و تبیین می‌کند.

بررسی میراث کشاورزی، نزدیک شدن به دیدگاه مردم بومی یک منطقه، پیرامون تعامل انسان و طبیعت است. مطالعه‌ی جنبه‌های گوناگون این میراث، توصیف می‌کند، چگونه در گذشته بهره‌گیری از طبیعت برای مسئله‌ی معیشت صورت گرفته است.

این پژوهش با نگاهی به تعاریف میراث کشاورزی، بر آن است تا به خوانش ویژگی‌های این میراث درخور توجه اما مهجور در روستای تاریخی وانسان بپردازد. این روستا با ویژگی‌های منحصر به فرد فرهنگی و جغرافیایی، واقع در محدوده‌ی استان اصفهان، از توابع شهرستان گلپایگان، قرار گرفته است.

مطالعات نگارندگان پیرامون ویژگی‌های معماری بومی روستای وانسان دریچه‌ای در جهت شناخت تعامل میان اهالی و طبیعت روستا به‌وجود آورد. شکل‌گیری پهنه‌ی وسیعی از باغات با ماهیت مخصوص خود و وجود ادبیاتی متعلق به کشت و کار در میان اهالی، نشان‌دهنده‌ی وجوه ارزشمند میراث کشاورزی در روستای وانسان است. همچنین قرارگیری وانسان در اقلیم نیمه‌کوهستانی منطقه‌ی گلپایگان، که از یک سو به دشت و کهن رود خوانسار و از سوی دیگر به دامنه‌ی کوه منتهی می‌شود، سبب ایجاد موقعیتی متنوع برای شکل‌گیری میراث کشاورزی در بخش معیشت و بناهای مرتبط با کشت و کار شده است.

در این راستا دو پرسش زیر مطرح می‌گردد:

- عناصر ملموس و ناملموس میراث کشاورزی در روستای وانسان کدام هستند؟
- بناهای معماری وابسته به میراث کشاورزی در روستای وانسان چه بوده و دارای چه ویژگی‌هایی هستند؟

پیشینه پژوهش

در این بخش پیشینه محتوایی پژوهش‌های مرتبط با میراث کشاورزی در روستای وانسان و دیگر روستاها بررسی می‌شود. در این زمینه، بیشتر پژوهندگان، میراث کشاورزی را از دریچه‌ی «منظر»

در اراضی روستایی و یا باغ‌شهرها مطالعه کرده‌اند. منظر کشاورزی، از سه دیدگاه مورد توجه بوده؛ یکی به منظور قابلیت‌ی در بهبود کیفیت بصری منظر شهر یا روستا (Khalilnejad, 2019) و دیگری ارتقای اقتصاد گردشگری و توسعه روستایی (Behzad Nasab, 2019; Naimi, Rezaei & Musapour, 2018; Nouri, Amini & Rahimi, 2016; Sharqi & Qods, 2019)، و سوم، منظر نه فقط به دلیل ارزش‌های زیبایی‌شناختی، بلکه ایجاد شرایطی برای زندگی انسان‌ها، حیوانات و گیاهان (Gomrokchi, 2019). حتی در پژوهش‌هایی با اهداف توسعه گردشگری، انگیزه‌هایی همچون پیگیری شیوه زندگی روستایی و کشاورزی و تمایل به تحصیل عموم مردم پیرامون کشاورزی نسبت به انگیزه‌های اقتصادی مقدم و دارای اهمیت بیشتر شمرده شده است (Sharqi & Qods, 2019). در دسته‌ی دیگری از مطالعات میراث کشاورزی، به جنبه‌های دیگری جز منظر نیز پرداخته شده است؛ که در بخش پیشینه رویه‌ای قرار خواهند گرفت. در عمده‌ی این مطالعات تمرکز بر شناخت و احیای یکی از دو جنبه این میراث یعنی: ۱- بناهای مرتبط با امور کشاورزی، ۲- زیست بوم و سیستم تولید مواد غذایی بومی و طبیعی، مورد مطالعه قرار گرفته است. در دسته‌ی بناهای مرتبط با میراث کشاورزی، پژوهشگران با تأکید بر یکی از بناهای وابسته به امور کشاورزی، مانند کبوترخانه یا سقافار، ویژگی‌های کالبدی و کارکردی یا روند تحولات آن را ارائه نموده‌اند (Memarian & Pirzad, 2012; Rafiei, 2019; Lohrasbi & Agha Aminiha, 2011). در شمار اندکی از این مطالعات به جنبه‌های معنوی مانند پیشینه تاریخی مزارع و ویژگی‌های اجتماعی یا مذهبی توجه شده است. این مطالعات در محدوده وسیع‌تری مانند مزارع و باغات یک منطقه انجام پذیرفته است، همچون: گورت، نهچیر و طراز آباد (Raei, 2020)، نوش آباد و آران و بیدگل (Jeyhani et al., 2016)، قم (Raei & Biglari, 2021) و نیاسر (Raei, 2021).

همچنین دیدگاه دیگری که در زمینه‌ی میراث کشاورزی می‌توان به آن پرداخت، رسیدن به نگاهی کل‌نگر میان وجوه ملموس (همچون ویژگی‌های مزارع و باغات و بناهای مرتبط با کشاورزی) و ناملموس (مانند ادبیات کشاورزی و فنون کشت و کار) است که در پی آن شناخت صحیح و کاربردی پیرامون ویژگی‌های کالبدی و فراکالبدی میراث کشاورزی حاصل می‌گردد؛ که پژوهش پیش‌رو به آن می‌پردازد. این پژوهش با در نظر داشتن تأثیر فرهنگ و اقلیم بر گوناگونی جنبه‌های کالبدی و فراکالبدی میراث کشاورزی، با انتخاب روستای وانسان به عنوان روستایی واجد ارزش‌های تاریخی و میراثی، بر آن است تا پژوهشی در راستای شناخت ارزش‌های میراث کشاورزی این روستا به انجام برساند. پیرامون میراث کشاورزی در روستای وانسان تاکنون مطالعاتی انجام نگرفته است.

مبانی نظری

سنت‌ها و فنون حاصل از زراعت، سامانه‌ای را شکل داده که به واسطه‌ی ارزش‌های آن به عنوان میراث کشاورزی قابل شناسایی است. این میراث از ابعاد کالبدی گوناگونی در شکل مزارع و بناهای مرتبط با مزارع برخوردار است (Jeyhani et al., 2016).

امروزه توجه به ارزش‌های جوامع بومی در جنبه‌های کالبدی و فراکالبدی بیش از پیش در برنامه‌ی یونسکو و ایکوموس قرار گرفته است (Ico-mos, 2023). لزوم حفظ و احیای این ارزش‌ها تحت عنوان میراث بوم زاد، دامنه‌ی گسترده‌ای از وجوه ملموس و ناملموس را در بر می‌گیرد (Nadimi, Abuei & Sadegh Ahmadi, 2017). میراث کشاورزی از جنبه‌ی ارزش‌های ملموس، در برگیرنده مزارع و باغ‌های تاریخی و بناهای مرتبط با امور کشاورزی است که به عنوان حلقه‌ی ارتباطی انسان و محیط پیرامون نقش پررنگی ایفا کرده و الگویی از سازگاری انسان و طبیعت است.

برنامه نظام‌های میراث کشاورزی با اهمیت جهانی (جیاس^۱) از جمله ابتکارات نوین سازمان فائو برای صیانت پویا از نظام‌های کشاورزی سنتی است که با تهدیدات مختلفی مواجه هستند. از نظر فائو نظام‌های کشاورزی سنتی که همچنان دوام یافته‌اند برای پایداری معیشت‌ها، حفظ و نگهداری جوامع روستایی، ذخیره دانش و حفظ چشم‌اندازها و تنوع زیستی کشاورزی، اهمیت فراوانی دارد (Behzad Nasab, 2019). بنابراین الگویی از معیشت وابسته به زمین و بهره‌مندی از مواهب طبیعی در مطالعه میراث کشاورزی مورد توجه است.

از سوی دیگر این سیستم تنها یک راه معیشتی نبوده، بلکه برداشت، خرده‌فروشی و بازار، ذخیره‌سازی، دفع و بازیافت محصولات، سبب ایجاد فنون و روش‌های بومی مرتبط با کشاورزی شده است. همچنین، آیین‌ها، جشن‌ها، ارتباطات و ارزش‌های معنوی را نیز به دنبال دارد (Sharqi & Qods, 2019). از این رو نحوه‌ی سامان‌بخشی باغات و کشتزارها و بناهای مرتبط با کشاورزی در بخش وجوه کالبدی و در حیطه‌ی فراکالبدی، چگونگی پرداختن به کشاورزی و فنون مرتبط با آن، مولفه‌های ارزشمند این میراث هستند که امروزه در خطر فراموشی و زوال قرار گرفته‌اند.

میراث کشاورزی به دلایل مختلفی مورد توجه قرار گرفته است: ۱- احیای باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی برای حفظ طبیعت و محیط زیست؛ ۲- خودبسنده‌ی معیشتی؛ ۳- احیای مناظر کشاورزی جهت بهبود کیفیت زندگی و ۴- احیای پیوند میان انسان و طبیعت و زمینی که از آن تغذیه می‌کند.

احیای این ارزش‌ها ممکن است با اهداف گردشگری، ارتقای منظر، محیط زیستی و میراث

فرهنگی همراه گردد؛ اما در گام نخست باید به شناخت ویژگی‌ها و مولفه‌های میراث کشاورزی در حیطه‌ی منطقه‌ی مورد مطالعه پرداخته شود. برای این منظور همانگونه که پیشتر گفته شد، مطالعه‌ی هردو جنبه ملموس و ناملموس به سبب آنکه لازمه‌ی درک یکدیگر هستند، ضروری است.

روش پژوهش

این پژوهش، در دسته مطالعات توصیفی، تحلیلی بوده و رویکرد آن کیفی است. همچنین داده‌اندوزی از طریق مشاهدات میدانی و کتابخانه‌ای انجام گرفته و کروکی و برداشت‌های میدانی به صورت دستی و سپس در نرم‌افزار اتوکد ترسیم شده است. در این پژوهش خوانش میراث کشاورزی در دو دسته‌ی ویژگی‌های ملموس و ناملموس در دانش کشاورزی از دیدگاه میراثی و دیگری، ساختار بناهای مرتبط با امور کشاورزی مورد توجه قرار گرفته است. بدین منظور ابتدا به شیوه مرور مستندات، مطالعه‌ی مفاهیم و تعاریف تخصصی پیرامون میراث کشاورزی در پژوهش‌های نمونه‌های داخلی انجام گرفته است. در گام بعد مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای پیرامون روستای وانشان دنبال شد. طی دو سال مطالعه و آشنایی کلی با روستا، به طور همزمان با اهالی در زمینه‌ی بناهای موجود در مزارع و باغ‌ها، فنون، ابزارها، آداب و ادبیات مرتبط با کشت‌وکار گفتگو شد.

مصاحبه با ۲۱ نفر از اهالی روستا که در حال حاضر در وانشان سکونت داشته و یا بومی منطقه بوده و مهاجرت کرده‌اند انجام پذیرفته است^۲. سپس داده‌های به دست آمده با مشاهدات میدانی تطبیق یافت؛ عناصر طبیعی تأثیرگذار بر شکل‌گیری و گسترش باغ‌ها بررسی شده و برداشت‌هایی به صورت کروکی و رلو‌ی بناهای موجود انجام پذیرفت. پس از ارزیابی داده‌ها به روش تحلیل منطقی، عناصر میراث کشاورزی در روستای وانشان با نگاهی وحدت‌بخش میان مولفه‌های ملموس و ناملموس با ذکر جزئیات ارایه گشت.

سپس مطالعه معماری بناهای مرتبط با امور کشاورزی به عنوان موضوع تخصصی پژوهش ادامه یافت. با توجه به هدف و پرسش پژوهش در معرفی بناهای میراث کشاورزی در روستای وانشان، جامعه آماری داده‌های قابل برداشت از منابع میدانی، به صورت تمام شمار مورد بررسی قرار گرفته است. از تعداد سه برج کبوتر در روستا، تنها یک برج باقی مانده و تعداد پنج کچه^۳، در باغات باقی مانده است که امکان برداشت پلان و تحلیل ویژگی‌های کالبدی در آن‌ها وجود دارد. ضمن شناخت ویژگی‌های دو بنای اصلی در حیطه میراث کشاورزی وانشان، یعنی کبوترخانه و کچه‌ها، الگوی کچه و تفاوت آن با خانه، در مقیاس کالبدی و کارکردی بررسی شد. چنین به نظر می‌رسد کچه، با وجود کارکرد اقامتی، دارای صفاتی است که حدود آن را از خانه متمایز

سه رشته قنات: پیاله، ده و مرغون است. کهن‌رود خوانسار پس از عبور از شهر خوانسار از قلب روستای وانشان گذر کرده و در بخش شمالی روستا به سفره‌ی آب‌های زیرزمینی می‌پیوندد. در برخی منابع قدیمی، نام وانشان به صورت او نیشون (آب‌نشان) یا آونشان یاد شده که به دلیل وفور آب رودخانه و قنات‌ها نام‌گذاری گردیده است (Eshraqi, 2003: 125-169). معیشت روستا وابسته به کشاورزی و باغداری است. از محصولات باغی، گردو و بادام روستا، شهرت منطقه‌ای دارد. دامداری در حد رفع نیاز اهالی بوده و امروزه صنایع فعال دیگری در روستا جریان ندارد.

آثار تاریخی منطقه گلپایگان و وانشان و زبان بومی اهالی روستا به دلیل ساختار واژگان کهن، نشان از پیشینه تاریخی این منطقه است (Eshraqi, 2003: 100-199; Takbiri, 2022). از آثار به‌جا مانده در وانشان، درخت چنار و امامزاده‌ی روستا، ابولفتوح، برپایه اسناد ثبتی، به عهد صفوی نسبت داده شده است (Imamzade's registration file in Cultur- al Heritage Archive of Golpayegan County). در وضعیت فعلی، خانه‌های تاریخی روستا، کالبدی به شیوه‌ی اصفهانی دوم و پهلوی دارند (Takbiri, 2022)؛ اما در مصاحبه با اهالی وانشان، پیشینه‌ی کهن‌تری برای قدمت روستا و درخت چنار قائل هستند (شکل ۱ و ۲).

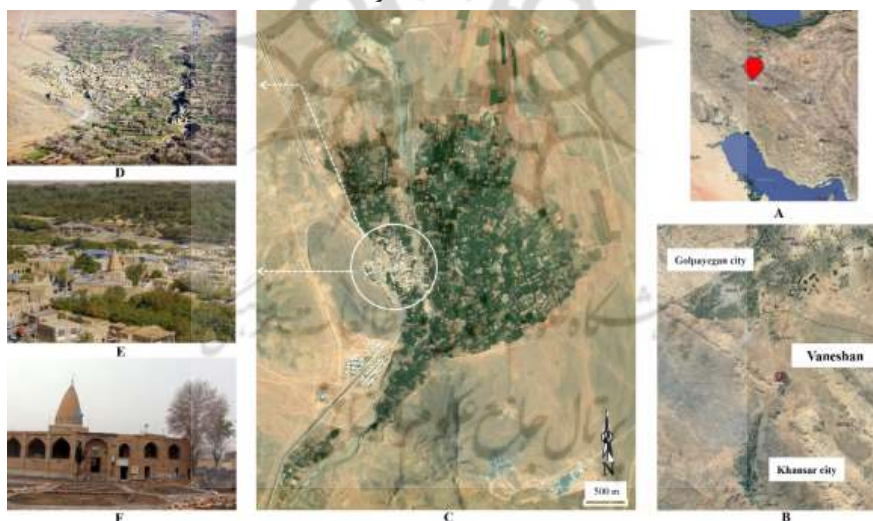

Fig. 1. A. Location of Vaneshan village in the country. B. The geographic position of Vaneshan between Khansar and Golpayegan city. C. Aerial photo of the village. (Behrah, 2024) D. the residential area in the center of farms. E & F. Abu- Al- Fotuh holy shrine

Fig. 2. Aerial photo of Vaneshan farms and gardens in 1969 (National Cartographic Center of Iran)

می‌سازد. در این باره، پیشتر پژوهشی بر روی الگوی معمارخانه‌های تاریخی وانشان توسط نگارندگان به انجام رسیده است. در ادامه با تفسیر این صفات، وجوه گوناگون کچه و مرز میان خانه و کچه مورد بحث قرار گرفته است. در متن مقاله از واژگان محلی برای عناصر وابسته به میراث کشاورزی استفاده شده که معنای هر یک در زبان فارسی، به صورت پُرانتز در جلوی آن نگاشته شده است. تلاش بر آن بود تا با به‌کارگیری ادبیات محلی و واژگان وابسته به میراث کشاورزی گامی در جهت حفظ ارزش‌های معنوی این میراث ارزشمند برداشته شود.

یافته‌ها

وانشان، روستایی در اقلیم نیمه‌کوهستانی استان اصفهان و در فاصله ۱۲ کیلومتری شهر گلپایگان قرار گرفته است (۱۵۲ کیلومتری غرب شهر اصفهان). روستایی متمایز به لحاظ جغرافیای محل قرارگیری، نسبت به دو شهر خوانسار و گلپایگان، که از سوی شمال و جنوب به زمین‌های کشاورزی و باغ‌ها، از سوی غرب به کوه‌ها و از سوی شرق به دشت منتهی می‌شود. ارتفاعات پیرامون روستا از جنوب‌غربی تا جنوب کشیده شده است که بر وضعیت طبیعی بستر روستا تأثیرگذار بوده است (شکل ۱).

نظام آب روستا وابسته به رودخانه «کهن‌رود» و

است. از سوی دیگر، زمین‌های پیرامون کهن‌رود، در ارتفاع بالاتری از سطح رودخانه قرار گرفته‌اند و آب رودخانه بر روی زمین‌ها اصطلاحاً سوار نمی‌شود یا جریان نمی‌یابد. اگرچه رودخانه به صورت مستقیم آب مورد نیاز اهالی روستا را تامین نمی‌کند، اما گذر آب بر بستر رود، به تغذیه سفره‌های زیرزمینی کمک کرده و منشأ سه رشته قنات روستا همین منابع زیرزمینی است. زمین‌های حریم رودخانه به دلیل آبرفت حاصل از عبور رود و بالا بودن سطح آب‌های زیرزمینی برای کشت^۵ بسیار مناسب‌تر از زمین‌های پرشیب دامنه کوه هستند (چرا که نیاز کمتری به آبیاری دارند). همزمان انتخاب بخش مستحکم کوه برای سکونت به معنای پرهیز از زمین‌هایی است که سطح آب‌های زیرزمینی در آن بالاست. در نتیجه گسترش روستا، به دلیل موانع طبیعی کوه دیگر و انتخاب بخش حاصلخیز دشت^۶ برای کشاورزی، در امتداد رودخانه است. قنات در میان کیچه‌باغ‌ها (کوچه‌باغ در لفظ محلی) در جوی‌های (جوی‌های آب) جاری می‌شود (جدول ۱).

قنات‌ها: مادر چاه سه قنات روستای وانشان، با نام‌های قنات پیاله، قنات ده و قنات مرغون، در حوالی شهر خوانسار قرار گرفته است (در روستای قودجان و بهشت‌فاطمه‌ی خوانسار) (شکل ۳). به گفته کشاورزان روستا، کیفیت آب قنات بسیار خوب است، ولی امروزه به دلیل کاهش بارش سالیانه و پایین آمدن سطح آب‌های زیرزمینی، صرفاً در آبیاری و کشاورزی از آن بهره می‌برند؛ اما در گذشته مصرف بهداشتی و آشامیدنی نیز داشته است (شکل ۴). محاسبه سهم هر یک از زمین‌داران و باغ‌داران بر اساس ساعت آبی و تاس، توسط میراو (میرآب) انجام می‌شده است.^۷

نظام کشاورزی: از دیرباز تاکنون معیشت اصلی اهالی روستا بر پایه کشاورزی و دامداری بوده است. وانشان دارای ۱۹۲ هکتار زمین زراعی بوده و امروزه با وجود مهاجرت به شهرهای بزرگ به هدف تحصیل یا امکانات رفاهی، درآمد بیشتر از ۶۰ درصد مردم بومی

در میان منابع موجود، پیشینه منطقه‌ی گلپایگان به دوره ساسانی و پیشتر از تخمین زده شده است (Arab & Horshid, 2017)؛ اما منابع مکتوبی که به طور خاص به روستای وانشان اشاره کرده‌اند، سفرنامه‌هایی از دوره صفوی^۸ و قاجار است. توجه به محیط طبیعی پیرامون روستا و سرسبزی حاصل از کشت و کار مردمان روستا در سفرنامه ژنرال چریکف (۱۸۴۸-۱۸۵۲ م) چنین به چشم می‌خورد: «بیست و یکم ماه سپتامبر، مسافت از گلپایگان الی خوانسار در پنج ساعت و پانزده دقیقه طی شد ... بعد از دو ساعت و پانزده دقیقه به دهی رسیدیم که خیلی وسیع و قشنگ و بزرگ بود و آن ده موسوم به وانشان بود. در این ده درخت چنار سبتری است که به دیوارهای امامزاده ملحق شده است. این ده چشمه‌های فراوان و آب‌هایی گوارا دارد» (Cherikov, 1979; 62-63). همچنین در کتاب نصف جهان فی تعریف الاصفهان (۱۲۸۷ ه.ق) پیرامون توصیف باغات در مسیر کهن‌رود به سمت خوانسار آمده است: «از گلپایگان الی دو فرسنگ آبادی در عرض راه نیست تا آنکه به قریه وانشان رسند و از آنجا تا قصبه خوانسار آبادی‌ها در امتداد رود مختصر خوانسار که از جنوب به شمال جار بست به یکدیگر چنان متصل است که معبر عابرین اغلب از کوچه باغات و از زیر سایه اشجار به هم پیوسته است. تمام این راه، آب‌های شیرین و صاف در کمال زیادی است که از اطراف به وضع های مختلف مانند نهر باغات و آبشارهای کوچک در طبقات باغات به نظر آید» (Takbiri, 2022).

معرفی عناصر تاثیرگذار بر سامانه‌های اقلیمی وانشان

دو پدیده تاثیرگذار بر سامانه‌های اقلیمی روستای وانشان، اول ارتفاعات غربی و جنوب‌غرب روستا (کوه دیگر) و دوم رودخانه‌ی کهن‌رود خوانسار است. توپوگرافی روستا به گونه‌ای است که از خوانسار به سوی وانشان از شیب زمین کاسته می‌شود. این امر در جاری شدن مسیر کهن‌رود تا روستای وانشان آشکار

Table 1. Elements affecting climatic systems in the Agricultural Heritage of Vaneshan village

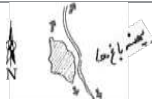
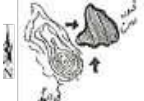
Affecting elements		Characteristics affected by natural elements	
Kohan Rud	The location of the houses distance with the river	The location of farms and gardens	Direction of farms expansion
			
	The houses are built on a higher level than the Kohan Rud river and on solid ground.	Farms and gardens are located in fertile lands and a vast expanse of plains, spreading in a northeasterly direction.	Expansion is in a north-south direction along the Kohan Rud. (due to the choice of a solid mountain bed for a house and a fertile part of the plain for farming)
Deygah mount			
	The direction of the mountain slope decreases from west to east and from south to north. This slope determines the direction of the slope of the houses, alleys, and gardens of the village.	The mountain slopes are not suitable for agriculture due to the rocky bedrock, so agriculture is carried out away from the mountain slopes and set in the plains.	

Fig. 3. Aerial photo path of three Qanat of Vaneshan, whose origins are in Qud-Jan village in Khansar province

Fig. 4. Aerial photo of agricultural farms of Vaneshan, separated by irrigation of each Qanat line

خود اختصاص می‌دهند. درختان دیگر از جمله آلو، آلبالو، انگور، زردآلو، سیب، هلو و... در هر باغ به تعداد اندک بسته به نیاز صاحب زمین کشت شده است. همچنین وسعت زمین هر باغ، بسته به تملک صاحب باغ متفاوت است. آنچه به صورت مشترک دیده می‌شود، برخورداری زمین‌ها از منابع آبی قنات‌های روستا با برنامه‌ای مشخص و وابسته به وسعت زمین در فصول مختلف است.

خصوصیات کالبدی باغات: حدود هر باغ با دیواری کوتاه مشخص شده است که در بخش پایین سنگ‌چین و در بخش بالا چینه‌ای همراه با شاخه‌های درختان است. مرز همسایگی باغات توسط این دیوار و یا کیچه باغ‌ها (کوچه‌باغ) متمایز شده است. کیچه باغ‌ها دارای ردیفی از درختان ونو (ون یا زبان گنجشک) است و جولگی (جوی آب باریک) از کنار درختان می‌گذرد. برای وارد کردن این جوی آب به هر باغ، حفره‌ای در دل دیوار ایجاد شده است که آله نام دارد (شکل ۵). در هر باغ، اتاقک کوچکی نیز اختصاص به نگهداری لوازم کشت و کار و اقامت موقت صاحب باغ دارد که کچه نام دارد.

روش برداشت محصول: وجهی از میراث معنوی کشاورزی نحوه برداشت محصول است. در وانشان،

روستا وابسته به کشاورزی است (Vanshan Village Guide Project, 2015). دامداری به صورت محدود و در حد رفع نیاز هر خانواده بوده است. امروزه نیز اهالی روستا به دلیل تغییر سبک زندگی و هزینه بالای نگهداری از دام، در هر خانواده تعداد محدودی دام از جمله گاو و گوسفند و ماکیان از جمله مرغ و خروس نگهداری می‌شود. گوسفندان هر چند خانوار به چوپان سپرده شده و در مراتع پیرامون روستا به چرا می‌پردازند. مرغ و خروس و گاو در طول‌های خانه نگهداری شده و در آغاز روز، کشاورزان گاو خود را به صحرا می‌برند.

باغ‌ها و کشتزارها در غرب رُخونه (رودخانه کهن‌رود در زبان محلی) قرار گرفته است. از ۱۹۲ هکتار زمین‌های کشاورزی روستا، ۱۲۸ هکتار آن زیر کشت و ۶۳ هکتار آن به آیش^۸ اختصاص دارد. کشتزارها در وسعت کمتری (۸۵ هکتار) نسبت به باغات و جهت برطرف ساختن نیاز اهالی روستا به محصولات هم چون گندم، جو، سیب‌زمینی، یونجه و شبدر به صورت کرت کرت در نظر گرفته شده است. همانگونه که پیش‌تر اشاره شد، معیشت اصلی اهالی روستا وابسته به باغبانی بوده و محصول بادام و گردو بیشترین سهم درختان باغی را به

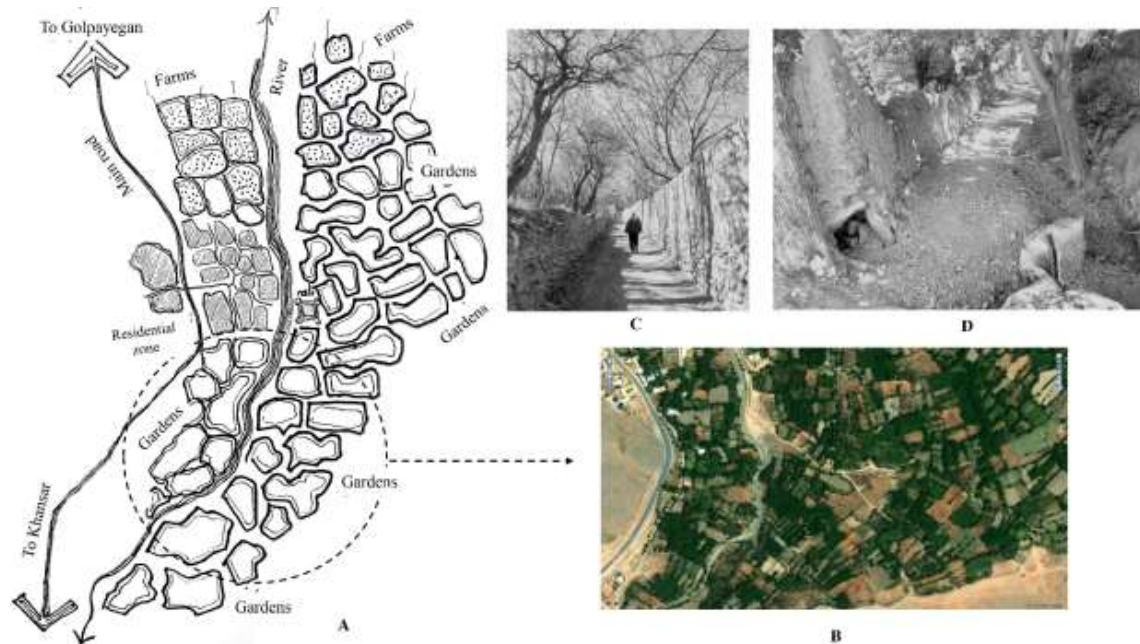

Fig. 5. Sketch of gardens and farms in Vaneshan. B. South zone of farms in the aerial photo, which contains a sample of Kiche (Topomap, 2024). C. The border of the gardens in a Kiche-Bagh made with stone and layered wall. D. A Julaki and an Oloke within the confines of a Kiche-Bagh's wall.

که در تابستان به گلپایگان نیز فرستاده می‌شده است، بقیه‌ی محصولات مانند گوجه، فلفل، بادمجان، پیاز، یونجه، گندم و جو در حد رفع نیاز اهالی کشت می‌شود. برای چینش محصولات، همسایگان به صورت گروهی به یاری یکدیگر رفته و برداشت، به نوبت و با توافق انجام می‌گیرد. در اواخر پاییز و فصل زمستان تا قبل از ماه اسفند، هر یک از اهالی بیشتر مشغول رسیدگی به اموری غیر زراعی مانند ترمیم کاهگل خانه، امور دام و غیره، نجاری و به کارهای جانبی باغداری مانند هرس کردن می‌پردازند. چوب باقی‌مانده در طی عملیات هرس کردن، جهت امور مختلفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. چوب درختان صنوبر، چنار و ونو (ون یا همان زبان گنجشک) جهت ساخت در و پنجره به نجار روستا سپرده می‌شده است. چوب درخت گلابی و گردو برای ساختن وسایل چوبی مانند میز و صندلی مورد استفاده و بادمجان جهت تهیه هیزم در زمستان، انبار می‌شده است.

معماری بناهای میراث کشاورزی: دو بنای وابسته به میراث کشاورزی در روستای وانشان؛ برج کبوتر و کچه‌ها هستند. برج کبوتر جهت بهره‌گیری از کود کبوتر در کار کشاورزی و کچه‌الگویی از اقامتگاه موقت در زمین‌های کشاورزی روستای وانشان است؛ عنصری خاص و ارزشمند به لحاظ تاثیر بر منظر مزارع. همچنین کچه نقش کارکردی ویژه‌ای در میان عناصر میراث کشاورزی وانشان دارد. ادامه به بررسی ویژگی‌های این دو ساختار معماری پرداخته خواهد شد.

برج کبوتر: برج حج فرج الله تنها برج کبوتر باقی‌مانده در منتهی‌الیه شمالی روستا و در میان اهالی مرسوم به «برج دیده‌بانی» است. کبوترخانه‌های خوانسار و گلپایگان برخلاف دیگر

برداشت محصول بادمجان هنگامی که پوست بیرونی آن رو به خشک شدن باشد، در اواخر شهریور یا اوایل مهرماه انجام می‌شود. در گذشته محصول باغ هر کس، توسط خانواده‌ی او چیده شده و سپس با جمع‌کردن فرش اتاق و پهن کردن بادمجان‌ها، اقدام به خشک کردن پوست سبز آن می‌کرده‌اند. انجام این کار امروزه به دلیل رواج استفاده از دستگاه‌های پوست‌کنی کمتر دیده می‌شود، چراکه در روش دستگاهی باید پوست بادمجان هنوز سبز و تازه باشد. پس از خشک نمودن پوسته سبز بادمجان، آن را به کمک دست جدا کرده و بعد طی دو تا سه روز همه‌ی بادمجان‌ها را در آفتاب پهن کرده تا محصول دچار کپک نشود. سپس طی سه تا چهار روز در سایه، پهن کرده تا پوست چوبی آن نیز به خوبی خشک شود. در نهایت محصول بادمجان با پوست چوبی یا با شکستن پوسته و فروش مغز آن، راهی بازار شهرهای گلپایگان و خوانسار می‌شود. مراحل برداشت محصول گردو نیز با همین روند انجام می‌پذیرد تنها با یک تفاوت؛ به دلیل آنکه گردو زودتر از بادمجان خشک می‌شود، محصول بادمجان دو هفته زودتر چیده می‌شود (شکل ۶).

برداشت دیگر محصولات کشاورزی در فصل تابستان انجام گرفته و به جز خیار، خربزه و هندوانه

Fig. 6. Harvesting walnuts and almonds and drying them in homes in Vaneshan

معنای خانه‌ی کوچک است. این عنصر کشاورزی، جهت نگهداری برخی وسایل کشت، شبمانی کشاورز در طول آبیاری شبانه و یا برداشت محصولاتی که سحرگاه آغاز می‌شود یا تا نیمه‌شب ادامه دارد و همچنین استراحت صاحب‌باغ در طول روز، کاربری دارد. کچه نوعی سرپناه موقت است و اقامت در آن از چند روز بیشتر نمی‌شود. ساختار معماری کچه، بسیاری از اجزای خانه‌های روستا را در خود دارد اما به صورت ساده، کمینه و به اندازه. این ساختار به دلیل کارکرد اقامت موقت، تفاوت‌هایی با خانه دارد و نمی‌توان لفظ خانه‌باغ را به آن اطلاق نمود. ساختار معماری هر کچه از دو بخش اصلی تشکیل شده است؛ یکی اتاقکی با ابعادی که حدود شش نفر را در خود جای می‌دهد و دیگری آغل (آغل) که برای نگهداری موقت دام مختصر صاحب‌باغ در زمان استراحت او در نظر گرفته شده است (شکل ۸ و ۹).

ارتفاع کچه‌ها را اصطلاحاً نزم (واژه‌ی محلی به معنای کوتاه) می‌گرفته‌اند؛ تا با کمترین مصالح و سریع‌تر ساخته شود. کچه دارای یک درگاه و سه روزن است. در هر ضلع از دیوار کچه اولونه‌ای (روزی) رو به بیرون وجود دارد تا شخصی که در داخل نشسته دید مناسبی نسبت به اطراف و آغل داشته باشد. بنابراین محل قرارگیری اولونه در هر کچه متفاوت بوده و متناسب با موقعیت کچه در باغ یا کشتزار اجرا شده است. اولونه بسیار کوچک و بدون پوشش است و در موقع سرما با قرار دادن یک آجر یا خشت، پوشانده می‌شود. گرمایش کچه به وسیله بخاری (آتشدان) کوچکی که در یک ضلع قرار گرفته است فراهم می‌شود. در برخی کچه‌ها تاقچه‌هایی با پهنای کم نیز دیده می‌شود (شکل ۱۰).

ساختار کچه، دیواری سنگ چین با ملات گل و ماسه محلی است که در بخش بالایی چینه‌ای بوده و سقفی تیرپوش دارد. به دلیل استفاده از حداقل مصالح، پهنای ریبون (پشت‌بام) در کچه‌ها کمتر از پهنای آن در بام خانه‌ها بوده و همچنین جرزها باریک‌تر هستند.

کبوترخانه‌های مناطق اصفهان که استوانه‌ای شکل هستند، با نقشه‌ی چهارکنج (مستطیلی) بنا شده‌اند (Heydari Babakamal, 2015). برج حج فرج‌الله با مقطعی دایره‌ای نسبت به دیگر کبوترخانه‌های منطقه خوانسار و گلپایگان که مقطعی مستطیل دارند، متمایز است. با توجه به مطالعات انجام گرفته، از کاربری‌های اصلی این برج در گذشته، دیده‌بانی و آگاه‌سازی مردم از حمله‌ی غارتگران بوده و از آن در امور کشاورزی نیز بهره برده شده است. پیش‌نیازهای برنامه‌ریزی برای هر یک از این دو کاربری، یعنی برج دیده‌بانی و برج کبوتر تفاوت‌هایی دارد. از این رو، این دو ساختار عموماً به صورت مجزا دیده می‌شود. چنین برمی‌آید که با هدف پرهیز از بیهودگی و با کمترین استفاده از منابع موجود، پاسخ همزمانی برای هر دو نیاز در این برج ارایه شده است. تفاوت دیگر برج کبوتر وانسان با دیگر کبوترخانه‌های منطقه، در انتخاب محل قرارگیری برج است. کبوترخانه‌های گلپایگان و خوانسار در کنار مسیر قنات یا رودخانه واقع شده‌اند (Heydari Babakamal, 2015).

موقعیت قرارگیری برج دیده‌بانی باید در محلی با تسلط بر محیط پیرامون و همراه با دسترسی به محلات مسکونی باشد و برج کبوتر نیازمند مکانی در نزدیکی زمین‌های کشاورزی است. این دو پیش‌نیاز، سبب جای‌گیری برج حج فرج‌الله در منتهی‌الیه زمین‌های کشاورزی و با دید وسیع رو به دشت شمال روستا شده است. نیاز به دید گسترده در برج دیده‌بانی، زمینه‌ساز انتخاب مقطع دایره به دلیل دید مساوی در همه‌ی جهات بوده است. دلیل دیگر این انتخاب فرم نسبتاً پایدارتر استوانه نسبت به مکعب است. به دلیل قرارگیری روستا در بخش کوهپایه و وزش باد از سمت کوه، این مسئله مدنظر قرار گرفته است (شکل ۷). درمخابه با اهالی مشخص شد دو برج دیگر نیز با کاربری دیده‌بانی وجود داشته است که اکنون اثری از آن‌ها نیست.

کچه‌ها: در زبان وانسانی «ک» به معنای خانه، «چه» پسوندی به معنای کوچک و بنابراین کچه به

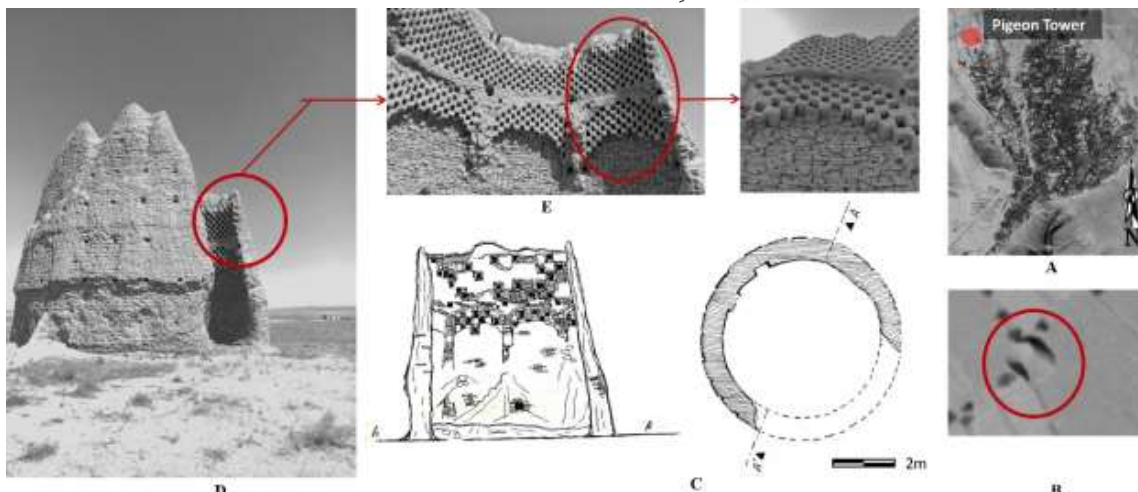

Fig. 7. A. Location of the Hajj-Faraj-Allah Tower in Vaneshan. B. The tower in the aerial photo in 1969 also suffers from damage similar to the current state. C. Sketch of plan and section of the tower in its current state. D. View of the Hajj-Faraj-Allah Tower, a Pigeon Tower with observation function at the same time E. Interior details of the tower.

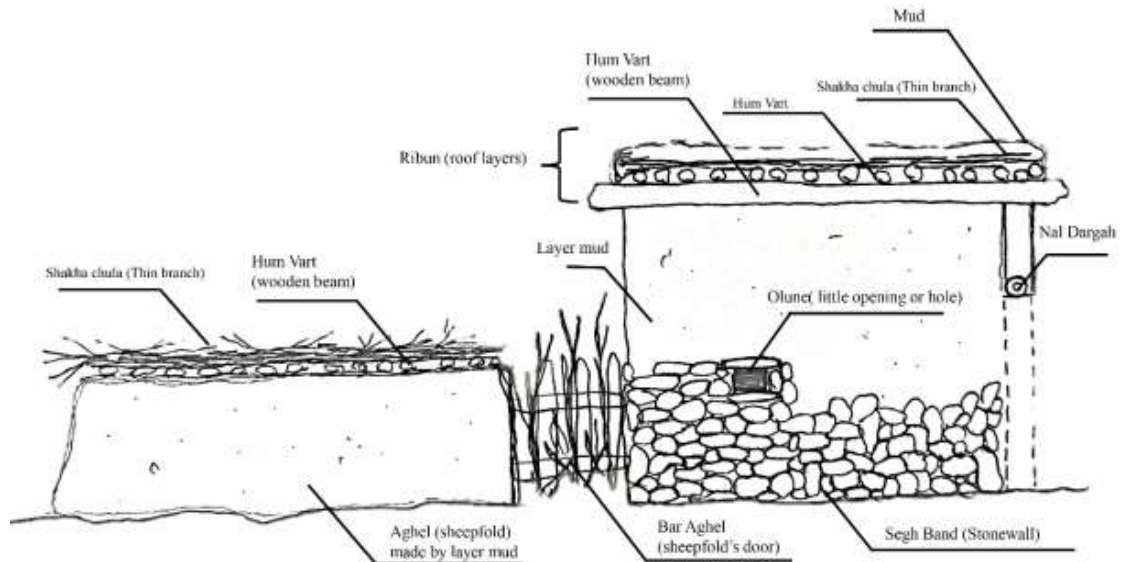

Fig. 8. The structure of the Kech and its physical elements

شاخه‌های اضافی درختان، با شاخه‌های نو تعویض می‌شده است (شکل ۱۱).

Fig. 11. Details of the roof of the Kech

Fig. 9. Kech and Aghel in Vaneshan farms

Fig. 10. Internal elements of the Kech: A. Ledge. B. Olune. C. Fireplace

در جدول ۲، تنها نمونه‌های موجود از ساختار معماری کچه در روستا به صورت پلان، برش و تصاویر معرفی شده است.

تفاوت ساختار معماری کچه و خانه‌های روستا: کچه در مقایسه با معماری خانه‌های تاریخی روستا، ابعاد و ویژگی‌هایی بسیار شبیه اتاق‌های یک خانه دارد. خانه‌های روستا عموماً به صورت تابستان‌نشین و زمستان‌نشین ساخته شده است. به دلیل اقلیم نیمه‌کوهستانی منطقه، بخش زمستان‌نشین عرصه‌ی بیشتری را به خود اختصاص داده و اتاق‌های آن بازشوهای کمتری دارند^۹. عناصر داخلی اتاق‌های بخش زمستان‌نشین، شباهت زیادی با فضای داخلی کچه‌ها دارد. کارکرد اقامت موقت، سبب شکل‌گیری این عناصر در وضعیتی ساده و کمینه شده است. در نتیجه در کچه ابعاد بازشوی اتاق‌ها بازهم کوچکتر شده تا با یک خشت پوشانده شود و نیازی به قاب و پوشش چوبی نباشد. ارتفاع این روزن‌ها (اولونه) به گونه‌ای است که دید به مزرعه و آغل را برای شخص در حالت نشسته فراهم سازد. بخاری یا آتشدان در کچه بر خلاف خانه‌ها، فرم به خصوصی ندارد و هواکش آن نزدیک محفظه‌ی آتشدان قرار گرفته و تا بام ادامه نیافته است.

جهت‌گیری عمده‌ی خانه‌ها رو به جنوب است؛ اما بر خلاف آن، کچه‌ها جهت‌گیری مشخصی

آغل ابعادی در حد چند دام (کمتر از ده راس) دارد که جهت نیاز روزمره‌ی هر خانوار نگهداری می‌شده است. آغل با دیواری چینه‌ای، بسیار کوتاه و محصور و از یک جهت متصل به کچه است. یک در چوبی از جنس شاخه‌ی درختان برای عبور دام در ضلع دیگر آن قرار گرفته است. همچنین سقفی ندارد و در زمان بارش و در صورت لزوم، به وسیله‌ی قرار دادن شاخه‌های درختان بر روی دیوارها، پوششی موقت برای آن می‌ساخته‌اند. بر آغل (در آغل) و پوشش سقف آغل، در صورت نیاز، هر ساله در زمان هرس

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش ساختار میراث کشاورزی با نگاهی از کل به جز مورد مطالعه قرار گرفت. پس از شناخت پدیده‌های تاثیرگذار بر سامانه‌های اقلیمی و شناخت ویژگی‌های میراث کشاورزی روستا، در مقیاس کلی، به مطالعه‌ی جزئیات کالبدی و فراکالبدی در حوزه‌ی مزارع و باغ‌ها پرداخته شد. دو ساختار معماری مرتبط با کشاورزی در وانشان، کچه‌ها و کیوترخانه است. کچه خانه نیست، بلکه عصاره یا چکیده خانه، در وضعیتی ساده و بی‌پیرایه است که بیشترین بهره‌وری را برای کارکرد مورد نظر پدید می‌آورد. آنچه میان یک خانه در روستای وانشان و عنصر کشاورزی کچه تمایز ایجاد می‌کند، کارکرد دائمی بودن اقامت در خانه و موقت بودن اقامت در کچه است. کچه ساختاریست که در فصل کاشت و برداشت محصول مورد استفاده قرار گرفته و در دیگر ایام سال، زمانی که کشاورزی پایان یابد، استفاده از این ساختار نیز توقف می‌یابد.

نداشته و بسته به وسعت کشتزار محل کچه و آغل را تعیین می‌کرده‌اند. در کچه‌هایی که مرمت شده یا هنوز مورد استفاده هستند، فرم این عناصر داخلی به خانه‌ها شباهت بیشتری پیدا کرده است. نمونه‌ی دوم در جدول ۲ حاصل سیر تکامل کچه از اتاقکی برای اقامت موقت به سوی خانه است. در این نمونه آغل، کاملاً به شیوه‌ی معماری خانه‌های روستا، در زیر اتاقک کچه قرار دارد. باغبان به میل خود فضای کچه را از این جهت گسترش داده و از مزایای این تغییر برای مدت اقامت بیشتر استفاده کرده است.

در بیشتر نمونه‌ها، معماری خانه‌های روستا به گونه‌ای است که اشکوب پایین را به فضاهای خدماتی و اشکوب بالا به اتاق‌های مسکونی اختصاص داده شده است. سقف آغل در خانه‌های روستا به صورت فیلیپوش یا کلمبو است اما در کچه دوم (نمونه‌ی یاد شده) به دلیل اینکه فضای آغل در ابتدا کچه بوده، سقفی به صورت تیرپوش دارد (جدول ۳ و ۴).

Table 2. Characteristics of the current state of the Vaneshan Keches

Location	Plan	Section	Image
1			
2			
3			
4			
5			

دانشگاه علم و صنعت ایران

دو فصلنامه علمی
معماری و شهرسازی ایران

Table 3. Physical characteristics and proportions of the Kechhe

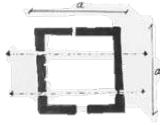
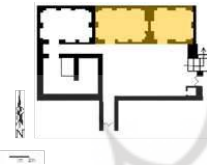
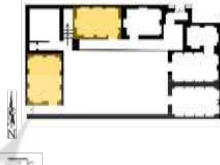
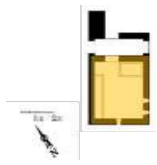
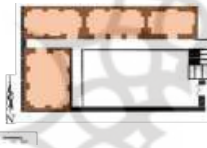
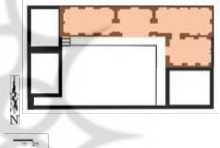
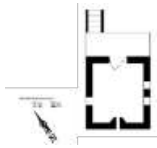
Plan proportions	Height proportions	Interior elements
		
- The plan of the Kechhe has proportions close to a square shape. - The doorway is on one side and three openings (Olune) are on the other sides. - It may have two Olunes on one side. *The vertices of opposite sides Olune may not be in line with each other.	- The height of the doorway is Nazm or short fits the height of an adult human. - The windows, when sitting, have a view of the Aghel, the farm, and the surrounding area.	- The fireplace is usually located on the side facing the doorway. - There may be narrow ledges with short or long proportions located within the sides. - The Olune and the doorway are uncovered. If necessary, the doorway is covered by dry wood from trees, and the Olune by a piece of clay.

Table 4. Physical differences between Kechhe and village houses

Case study	House (sample 1)	House (sample 2)	Kechhe (sample 2 in table2)
Image			
First floor plan: Aghel			
Second-floor plan: Winter rooms			

زمستان‌نشین خانه‌های روستا است. لفظ کچه نیز به معنای خانه‌ی کوچک از همین رو برای این ساختار به کار می‌رود. آتشدان کوچکی نیز متناسب با سقف کوتاه و حجم اتاقک و تاقچه نیز در پهنای کم و شاید حتی در یک ضلع، متناسب با نیاز در نظر گرفته شده است. چنین برمی‌آید که اجزای یک اتاق در خانه، به ابعادی کوچکتر و کمینه تکرار شده است.

به‌اندازگی: در کچه‌ها، پرهیز از بیهودگی در کیفیت ساخت هریک از اجزای داخلی به غایت قابل مشاهده است. عناصر داخلی و نحوه‌ی اجرا بر مبنای نیاز صاحب باغ و اقامت موقت در نظر گرفته شده است. به طور مثال جهت‌گیری کچه‌ها و محل قرارگیری درگاه و اولونه، در مقایسه‌ی نمونه‌ها با یکدیگر یکسان نیست؛ بلکه انتخاب محل قرارگیری هر کچه نسبت به کشتزار و باغ و شیب زمین متفاوت است. همچنین ضرورت وجود دید به آغل و کشتزار نیز در محل قرارگیری اولونه موثر بوده؛ گاه در یک ضلع، دو روزن و گاه یکی در نظر گرفته شده است. ابعاد کچه نیز همانگونه که اشاره شد گنجایش تقریبی شش نفر، یعنی به اندازه‌ی استفاده‌ی کشاورز و یارگران او بوده است. پهنای پوشش بام و جرزها نیز کمتر از خانه‌ها در نظر گرفته شده است. نبود پوشش دائمی برای روزن‌ها یا نبود سقف همیشگی برای آغل نیز به اندازه‌ی اقامت موقت در کچه است (جدول ۵).

همچنین تنها تعدادی از افراد خانواده در برخی از ساعات شبانه‌روز هنگام کار در مزارع در آن مستقر می‌شوند. بنابراین بسیاری از اجزای خانه و ویژگی‌های آن را با صفات: سادگی، کمینگی و به اندازگی، در خود حفظ نموده است. حدود هر یک از این صفات جهت درک مرز میان خانه و کچه در ادامه تفسیر شده است.

سادگی: فرم کلی کچه یک مکعب ساده است. همچنین فرم آغل هماهنگ با تعداد دام و بدون قاعده‌ای خاص بوده، کنج‌ها ممکن است به صورت فرم قائم یا منحنی باشد که با ساخت مایه‌ی گل شکل گرفته است. دیگر ساخت‌مایه‌ها نیز بومی منطقه وانشان است؛ چوب درختان و سنگ‌های رودخانه. تنها عنصر داخلی در کچه‌ها، تاقچه و بخاری (آتشدان) است که در مواقع استراحت برای دم کردن چای یا گرم کردن فضای داخل اتاقک به کار می‌رود. اندود دیوارهای داخلی کاهگل است و فضای داخل برخلاف خانه‌ها بی‌پیرایه و بدون هیچگونه تزیینات است.

کمینگی: ساختار کالبدی کچه و خانه به گونه‌ای است که هر دو دارای بخشی مخصوص اقامت انسان و بخشی برای نگهداری دام بوده و به لحاظ نوع مصالح و اجرای آن نیز مشابه یکدیگر ساخته شده‌اند. کچه یک اتاقک کوچک با تنها یک ورودی و سه اولونه (روزن) در سه جهت، بسیار شبیه یکی از اتاق‌های

Table 5. Differences between Keche and village houses

Architecture Type Distinction	Keche	House
Simplicity	The total volume is a simple cube.	The total volume is a combination of several cubes.
	The form of the Aghel is organic and without any specific design.	Because the Aghel is located on the lower floor and the residential rooms are on the upper, its form is in keeping with the house's architecture.
	The construction materials are indigenous and in the simplest state, without any ornamentation, decoration, or interior lining.	The construction materials are indigenous, but also there is plaster cladding and decorations inside the houses.
	The only interior element may be a ledge or fireplace.	The ledge and shelf are designed to fit the window openings and provide space for a closet or bed.
Minimality	It has only one entrance and three Olunes(as opening).	Houses usually have two entrances and there is no limit to the number of openings.
	All the small interior elements are made in a minimum number and proportion to the small space of the Keche.	The interior elements are larger in proportion to the number of family members and proportion to the dimensions of the room and its high ceiling.
Proportionality	The orientation of the Keche and its construction location is in accordance with the location of the agricultural land.	The orientation of most houses in the semi-mountainous climate of the region is determined towards the south and in the direction of organic growth of the texture, relative to the main elements of each neighborhood.
	The dimensions of the Keche accommodate about 6 people or less, which is expected to be sufficient only for temporary seating or rest.	The dimensions of the house are proportional to the number of family members, and spaces with various uses have been built for everyday activities.
	The width of the piers and the roof covering are less than the house's. The height of the roof is also considered Nazm (short).	The width of the piers and the materials are thicker and more solid due to permanent residence. The height of the ceilings is about 3 meters in most cases.
	There is no permanent cover for the openings and roof of the Aghel.	The windows have wooden coverings that are completely closed in the cold seasons. The roof of the Aghel, like other roofs of the house, is made of masonry materials.

داشته و موثر بر ویژگی‌های کالبدی این بناها است. بنابراین در مطالعه‌ی میراث کشاورزی، وجود نگاهی وحدت‌بخش میان جنبه‌های ملموس و ناملموس لازمه‌ی شناخت صحیح و کاربردی است. همچنین این دیدگاه ارایه‌ی راهکارهایی در جهت احیای این میراث ارزشمند را نیز با توفیق بیشتری همراه می‌سازد که در پژوهشی دیگر می‌توان بدان پرداخت.

پی‌نوشت

1. Globally Important Agricultural Heritage System (GIAHS)

۲. مصاحبه با اشخاص زیر انجام پذیرفته و در متن به اختصار به صورت: مصاحبه با اهالی روستا اشاره شده است؛
آقای کامرانی؛ متولی امامزاده روستا.
استاد حبیب تقدسی؛ نجار روستا و مسئول ساخت لوازم چوبی مورد نیاز در دو سریال ضبط شده در وانسان.
آقای مشایخی؛ باغدار.
آقای سلامی؛ دهیار وانسان.
خانم احمدی؛ ساکن روستا.
خانم سرلک؛ بومی غیر ساکن در روستا.
آقای سلامی؛ باغدار.
آقای اطیابی؛ باغدار.
خانم کامرانی؛ ساکن روستا.
آقای نوبخت؛ مسئول میراث فرهنگی گلپایگان.
آقای قانونی؛ مسئول میراث فرهنگی گلپایگان.
آقای تقدسی؛ باغدار.
خانم مشایخی؛ باغدار.
آقای احمدی؛ ساکن روستا.
آقای توسلی؛ بومی غیر ساکن در روستا.
آقای مسیبی؛ بومی غیر ساکن در روستا.
آقای رفیعی؛ بومی غیر ساکن در روستا.
خانم توسلی؛ بومی غیر ساکن در روستا.
آقای سهرابی؛ باغدار.
خانم سهرابی؛ باغدار.
آقای کفایتی؛ ساکن روستا.

در میان نمونه‌های یاد شده در جدول ۲، نمونه‌ی دوم از الگوی کچه، به سمت الگوی خانه میل کرده است. در گذر زمان، کچه همواره ابعادی نزدیک به مربع داشته که هر ضلع آن محدوده‌ی ۲/۵ تا ۳/۵ متر را به خود اختصاص داده است. در حدود کمتر از پنجاه سال اخیر، به دلیل تغییراتی که در سبک زندگی مردم روستا به وجود آمده؛ از جمله کوچ برخی اهالی به شهرهای بزرگ، کارکرد کچه به عنوان اقامتگاه موقت بیشتر از پیش به چشم می‌خورد. چراکه مالک باغ یا کشتزار مایل است در فرصت محدود حضور در روستا (در بازه‌ی تعطیلات) زمان بیشتری را در طبیعت سپری کند. از همین رو در این نمونه ابعاد کچه‌ها افزایش یافته و اشکوب پایین به آغل اختصاص داده شده است که به الگوی خانه‌های روستا بسیار نزدیک می‌شود.

بنای دیگر مرتبط با امور کشاورزی در وانسان، یعنی کبوترخانه، کارکردی دو جانبه دارد. این کارکرد دو جانبه، موثر بر انتخاب محل برج و ساختار معماری آن بوده است. دیده‌بانی و جمع‌آوری کود پرندگان، سبب شکل‌گیری مقطع دایره‌ای در این بنا در مقایسه با دیگر کبوترخانه‌های منطقه گلپایگان، با مقطع مستطیل شده است.

همچنین پیرامون اهمیت وجوه معنوی یا ناملموس پیشتر صحبت شد. در بررسی میراث کشاورزی روستای وانسان، شناخت بسیاری از وجوه معنوی مانند شیوه‌ی کشت و کار، فنون آبیاری و برداشت محصول، در شناخت بناهای وابسته به امور کشاورزی اهمیت

روستای وانشان و استاد حبیب تقدسی، نجار توانمند روستا، که به گرمی ما را در کارگاه خود پذیرا شده و با شوق فراوان، از وانشان برایمان گفتند.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منفعی برای ایشان وجود نداشته است.

تأییدیه‌های اخلاقی

نویسندگان متعهد می‌شوند که کلیه اصول اخلاقی انتشار اثر علمی را براساس اصول اخلاقی COPE رعایت کرده‌اند و در صورت احراز هر یک از موارد تخطی از اصول اخلاقی، حتی پس از انتشار مقاله، حق حذف مقاله و پیگیری مورد را به مجله می‌دهند.

منابع مالی / حمایت‌ها

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

مشارکت و مسئولیت نویسندگان

نویسندگان اعلام می‌دارند به‌طور مستقیم در مراحل انجام پژوهش و نگارش مقاله مشارکت فعال داشته و به‌طور برابر مسئولیت تمام محتویات و مطالب گفته‌شده در مقاله را می‌پذیرند.

۳. نوعی سرپناه موقت در باغ‌ها و کشتزارهای روستای وانشان.
۴. پیترو دل‌واله، جهانگرد ایتالیایی، در زمان شاه عباس (۱۶۱۷ م) از گلپایگان دیدن کرده و در سفرنامه خود نگاشته: روز دوشنبه بعد از راهپیمایی پر تعب به گلپایگان رسیدیم... سه شنبه در محلی استراحت کردیم که «اونیشون» خوانده می‌شد (تکبیری، ۱۴۰۱).
۵. محصولات کشاورزی روستا شامل گندم جو سیب‌زمینی، یونجه، شیدر به صورت کت کت در نظر گرفته شده است. و باغات دارای درختان گردو، بادام و آلو، آلبالو، انگور، زردآلو، سیب و هلو است.
۶. پوشش گیاهی در دشت های پیرامون روستا گیاه گون و کتیرا است. دیگر گیاهان دارویی خودرو در منطقه عبارتند از: مُک کو (شیرین بیان)، شاتره، آویشن، کاسنی، خاکشیر و بارهنگ.
۷. در گذشته سهم هر کس برای آبیاری زمین به‌وسیله‌ی شخصی به نام میراؤ (میرآب) و با وسیله‌ی تاس پپاله (اکاسه‌ای با سوراخی در کف) انجام می‌گرفته است. این وسیله نوعی ساعت آبی به شمار می‌رود به طوری که صاحب هر زمین سهمی به اندازه مدت زمان پر و خالی کردن تعداد مشخصی «تاس پپاله» برای آبیاری خواهد داشت. امروزه میراؤ با توافق کشاورزان و با در نظر گرفتن روز و ساعات هفته و ماه، نوبت آبیاری هر زمین را مشخص می‌کند.
۸. آیش‌کاری: فنی در کشاورزی سنتی برای قوت بخشیدن به زمین که طی آن زمین برای مدتی بدون کشت رها می‌شود. در برخی مناطق، زمین به ۳ قسمت تقسیم می‌شود، یک قسمت آماده کشت نگهداشته می‌شود و در بهار به منظور استفاده از کشت پاییز شخم می‌شود، قسمت دیگر زیر کشت می‌رود و قسمت سوم رها می‌شود. بنابراین هر قطعه زمین ۲ سال استراحت می‌نماید تا به صورت طبیعی توان لازم برای کشت را کسب کند (عمید، ۱۳۹۰).
۹. رجوع شود به مقاله «تبیین ارتباط الگوهای مکانی و رویدادی در خانه‌های تاریخی روستای وانشان» از نگارندگان.

تشکر و قدردانی

با سپاس فراوان از اهالی سخت‌کوش و پرمهر

References

1. Amid, Hassan. (2011). Moein Persian Dictionary (6). Tehran: Amirkabir. [In Persian]
2. Arab, Kazem and Horshid, Shaghayegh. (2017). Golpayegan Nomadic Settlements, Analysis and Typology). *Iranian Archaeological Research*, (7)14, 123-140. [In Persian]
3. Behrah Satellite Maps Website, retrieved March 2024 from: <https://www.Behrah.ir>. [In Persian]
4. Behzad Nasab, Janali. (2019). An analysis of the relationship between the "Globally Important Agricultural Heritage Systems (GIAHS)" program and sustainable rural and agricultural development in Iran, *Fourth International Congress on Agricultural Development, Natural Resources, Environment and Tourism in Iran*. Tabriz Islamic Art University. [In Persian]
5. Cherikov, (1979). *The Travelogue of Monsieur Cherikov*. Translated by Abkar Masihi with the help of Ali Asghar Omran. Tehran: Shirazi Vesal Books Joint Stock Company. [In Persian]
6. Cultural Heritage Archive of Golpayegan County. (Reference date 2024). [In Persian]
7. Eshraghi, Firouz. (2003). *Golpayegan in the Mirror of History*. Isfahan: Chaharbagh. [In Persian]
8. FAO website, retrieved in February 2024 from: <https://www.fao.org/giahs/en>
9. Gomrokchi, Afshin Yousef. (2010). A perspective on the identity elements of the traditional garden of Qazvin city from the perspective of agricultural heritage. *Rainwater Catchment Surface Systems*, 8(25), 13-24. [In Persian]
10. Heydari Babakamal, Yadoleh. (2015). The Dove-cotes of Golpayegan and Khansar: A Perspective on Their Historical and Cultural Significance in the Qajar Period. *Studies in Cultural History; Journal of the Iranian History Association*, 7(26), 61-92. [In Persian]
11. ICOMOS website, retrieved in February 2023 from: <https://www.icomos.org/en/focus/18-april-international-day-for-monuments-and-sites/121522-18-april-2023-heritage-changes>
12. Jeyhani, Mohammad Reza. Zaghian, Mohammad Ali. Kakashpour, Zahra and Mirzaei Vahid. (2016). Physical dimensions of the agricultural heritage of the Kashan plain with a look at the pavilions and buildings of the Aran Bidgol and Noushabad farms. *Kashan Research Institute*, 9, 20-41. [In Persian]
13. Khalilnejad, Seyyed Mohammadreza. (2010). Planning considerations, spatial characteristics and principles of urban agricultural landscape design according to the Iranian garden model. *City Identity*, 46, 19-32. [In Persian]
14. Lohrasbi, Katayoun and Agha Aminiha. (2019). Investigating the characteristics of pigeon houses as agricultural heritage systems with a special focus on the pigeon towers of Isfahan. *Second International Conference on Architecture, Civil Engineering, Agriculture and Environment*, Tbilisi, Georgia. [In Persian]
15. Memarian, Gholamhossein and Pirzad, Ahmad. (2012). A look at the native architecture of the Saqanfars. *Soffeh Quarterly Journal of Architecture and Urban Planning*, 58, 29-44. [In Persian]

16. Nadimi, Hamid. Abuei, Reza and Sadegh-Ahmadi, Mehdi. (2017). The emergence and presence of villages and rural heritage in the evolution of international conservation instruments. *Housing and Rural Environment*, 157, 3-20. [In Persian]
17. Naimi, Amir. Rezaei, Ruhollah and Musapour, Seyedeh Kowsar. (2018). Agricultural Heritage: A Strategy for Sustainable Environmental Realization in Rural Tourism Areas. *Environmental Education and Sustainable Development*. 6(3), 9-22. [In Persian]
18. Nouri Zamanabadi, Seyed Hedayatullah. Amini, Abbas and Rahimi, Hamzeh. (2016). Evaluating the relationship between sustainable agriculture and sustainable rural development (Case study: rural areas of Fasa County). *Rural Research*, (4), 691-702. [In Persian]
19. Raei, Hossein and Biglari, Mohsen. (2021). A study of the construction of the Dolatabad farm in Qom, from its beginning to its decline. *Architecture of a hot and dry climate*, 13, 60-76. [In Persian]
20. Raei, Hossein. (2020). The formative system in the architecture of historical farms with a view to the farms of Tarazabad, Gort and Nahchir. *Architecture of Hot and Dry Climates*, 11, 49-76. [In Persian]
21. Raei, Hossein. (2021). Hidden potentials in the historical residential farms of Niasar. *Architecture and Urban Planning of Iran*, 12(1), 157-174. [In Persian]
22. Rafiei, Zahra. (2011). The process of changes in the indigenous architecture of Mazandaran. *Bagh-e-Nazar*, 19, 55-64. [In Persian]
23. Revolutionary Housing Foundation Organization, *Vanshan Village Guide Project* (2015). [In Persian]
24. Sharqi, Ali and Qods, Kiana. (2019). The impact of urban agricultural landscape on economy and tourism (Case study: Semnan gardens). *The 4th International Congress on Agricultural Development, Natural Resources, Environment and Tourism of Iran*. Tabriz Islamic Art University. [In Persian]
25. Takbiri, Delaram (2022). *The revitalization plan of the historical village of Vanshan*, Master's thesis. Isfahan University of Art. Faculty of Conservation and Restoration, Department of Restoration of Historical Buildings and fabrics. [In Persian]
26. Takbiri, Nasekhian and Sadegh Ahmadi. (2024). Explaining the relationship between spatial and event patterns in the architecture of historical houses in Vanshan village. *Quarterly Journal of Architecture and Urban Planning, Soffeh*. 104(1): 69-89. [In Persian]

